

Верховний
Суд

Окремі аспекти розгляду цивільних справ у порядку окремого провадження під час дії воєнного стану

Білоконь Олена
суддя Верховного Суду

Питання до обговорення:

- особливості провадження у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час воєнного стану
- розгляд справ про встановлення факту народження на території, на якій введено воєнний стан або на ТОТ
- розгляд справ про встановлення факту смерті на території, на якій введено воєнний стан або ТОТ
- розгляд справ про встановлення інших фактів, що мають юридичне значення, під час воєнного стану

Особливості розгляду справ під час воєнного стану

Указ Президента України № 64/22 з 5 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан, наразі його продовжено

Закон України «Про правовий режим воєнного стану»

Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається (стаття 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»)

Окреме провадження

Окреме провадження - це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Суд розглядає в порядку окремо провадження різні справи, перелік юридичних фактів, який не є вичерпним, наведено у статті 315 ЦПК України

в порядку окремого провадження також розглядаються справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення (пункт 5 частини другої статті 293 ЦПК України)

судове рішення про встановлення фактів народження або смерті є підставою для видачі органами ДРАГСу відповідних свідоцтв лише у випадку, коли через військову агресію неможливо зареєструвати у звичайному порядку

Особливості провадження у справах про встановлення фактів народження або смерті під час дії воєнного стану

Стаття 317 ЦПК України (в редакції закону від 01 липня 2022 року) встановлює підсудність – заява подається до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника

Територія, де діє стаття 317 ЦПК України – фактично вся держава

Розширено коло осіб, які можуть подати заяву – крім батьків, членів сім'ї, опікунів піклувальників та їх представників заяву може подати особа, яка утримує та виховує дитину

Невідкладний розгляд, негайне виконання, яке не зупиняється внаслідок оскарження судового рішення

Заявник не зобов'язаний надавати суду письмову відмову органів ДРАЦС у здійсненні реєстрації народження

Відмова у відкритті провадження у справі про встановлення факту народження на тимчасово окупованій території України з підстав попереднього незвернення до органу реєстрації актів цивільного стану, неотримання відмови у проведенні державної реєстрації народження та необхідності подальшого оскарження такої відмови в порядку адміністративного судочинства не ґрунтується на положеннях чинного законодавства, оскільки встановлення такого факту саме судом безпосередньо передбачено у статті 317 ЦПК України, яка не вимагає від заявників вчинення інших дій перед зверненням до суду з відповідною заявою, тобто надає можливість відразу звернутися до будь-якого суду цивільної юрисдикції.

Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2022 року у справі № 759/7001/22

Докази щодо встановлення факту народження

Для встановлення судом факту народження особи необхідно надати такі докази, що є підставами для реєстрації дитини:

медичну довідку про перебування дитини під наглядом лікувального закладу форми № 103-1/о, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.08.2006 № 545, та письмову заяву двох свідків, присутніх при пологах, у разі народження дитини поза закладом охорони здоров'я; акт, складений посадовими особами за участю двох свідків.

Доказом народження особи можуть бути й інші документи, які підтверджують факт її народження, а саме: індивідуальна картка вагітної і породіллі (обмінна карта), акт свідків про народження дитини (батьків, друзів, сусідів) тощо.

Постанова ВС від 29 березня 2023 року у справі № 753/8033/22.

Документи, видані на непідконтрольних територіях як докази встановлення факту народження

Згідно з частинами першою–третьою статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» державні органи та органи місцевого самоврядування, утворені відповідно до Конституції та законів України, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території діють лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом. Будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.

У Консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 21 червня 1971 року «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії» зазначено, що держави-члени ООН зобов'язані визнавати незаконність і недійсність триваючої присутності Південної Африки в Намібії, але «у той час як офіційні дії, вчинені урядом Південної Африки від імені або щодо Намібії після припинення дії мандата є незаконними і недійсними, ця недійсність не може бути застосовна до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів».

ЄСПЛ у справах «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey, рішення від 18 грудня 1996 року), «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey, рішення від 10 травня 2001 року), «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia, рішення від 23 лютого 2016 року).

Оцінка доказів

Правова оцінка документам, поданим заявником на підтвердження факту народження на тимчасово окупованій території України, зокрема документам, виданим органами та установами самопроголошених утворень, розташованими на окупованій території України, надається судом цивільної юрисдикції в сукупності з іншими доказами під час розгляду заяви про встановлення факту народження на тимчасово окупованій території України в порядку статті 317 ЦПК України, а не органами державної реєстрації актів цивільного стану. Саме рішення суду про встановлення такого факту є підставою для державної реєстрації народження та для внесення відомостей про батьків дитини відділом державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення суду

Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2022 року у справі № 759/7001/22

Докази мають достовірно підтверджувати народження дитини певною собою в певний час за певних обставин

Суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (частина друга статті 294 ЦПК України)

Встановлення факту смерті на території, на якій введено воєнний стан

Чинний ЦПК України містить чотири процедури, наслідком якої є ухвалення судового рішення, на підставі якого органами ДРАЦСу може бути видано свідоцтво про смерть:

Встановлення факту смерті особи в певний час в разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті (пункт 8 частини першої статті 315 ЦПК України);

встановлення факту смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою внаслідок нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (пункт 9 частини першої 315 ЦПК України);

встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України або на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан (статті 317 ЦПК України);

визнання фізичної особи померлою (статті 305, 309 ЦПК України).

Статті 305-309 чи стаття 317 ЦПК України

Заява про оголошення фізичної особи померлою (частина друга статті 46 ЦК України) та заява про встановлення факту смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, є відмінними між собою та самостійними видами процесуальних звернень до суду, щодо яких процесуальним законом визначено різний порядок їх розгляду

305-309 ЦПК України регулюють загальні підстави розгляду судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. Підстави для оголошення фізичної особою безвісно відсутньою або померлою визначені у статтях 43, 46 ЦК України.

Стаття 317 ЦПК України визначає особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України. Для встановлення цього факту суду треба мати сукупність доказів, які достовірно підтверджують факт смерті особи в певний час за певних обставин.

Враховуючи норми статей 2, 4, 13 ЦПК України заявники мають право на звернення до суду із заявою про оголошення особи померлою як за загальною підставою так і в порядку статті 317 ЦПК України. Критерієм розмежування є наявність (стаття 317 ЦПК України) чи відсутність (статті 305-309 ЦПК України) достовірної, належної доказової бази, що підтверджують смерть особи.

Статті 305-309 чи стаття 317 ЦПК

	<u>Загальний порядок</u>	<u>Особливий порядок</u>
Норма	Пункти 8,9 статті 315 ЦПК України	Стаття 317 ЦПК України
Територія, де сталась смерть особи	Не обмежена законодавцем	На тимчасово окупованій території України
Підсудність	Загальне правило - до суду за зареєстрованим місцем проживання заявника	Особливість – подається до будь-якого суду за межами тимчасово окупованих територій , незалежно від місця проживання заявника
Заявники	Законодавець не обмежив коло заявників	Родичі померлого, їх представники
Строки розгляду	Розумний строк	Невідкладно
Виконання судового рішення	Загальний – після набрання рішенням законної сили	Негайне виконання, його оскарження не зупиняє виконання

Докази щодо встановлення факту смерті фізичної особи

- речові докази (відео, звукозаписи);
- показання свідків, заявників, допитаних як свідків;
- письмові докази, зокрема, лікарське свідоцтво про смерть;
- документи видані органами на непідконтрольних територіях;
- акти про настання смерті (довільна форма, приклад такого акту – на сайті ВС, новина від 14 березня 2002 року);
- дані отримані з відкритих джерел.

Оцінка доказів

В оцінці доказів необхідно бути гнучкими, розуміти складні життєві обставини, які змушують заявників звертатись до суду про встановлення факту смерті, через відсутність можливості отримати лікарські документів, що засвідчують смерть. Водночас судові рішення про встановлення факту смерті є підставою для одержання в органах РАГСУ документу, що підтверджує смерть особи, воно має значення для реалізації майнових та особистих немайнових прав заявника, тому рішення суду в такій категорії справ повинне ґрунтуватися на дотриманні вимог процесуального закону щодо повного та всебічного з'ясування обставин справи на підставі всіх поданих особами, які беруть участь у справі, доказів у сукупностіу тому числі з урахуванням документів, виданих органами та установами самопроголошених утворень, розташованими на окупованій території України

Постанова ВС від 12 травня 2021 року у справі № 220/1582/20.

Намібійські винятки

Рішення суду про встановлення факту смерті має ґрунтуватись на повному та всебічному з'ясуванні обставин справи на підставі усіх поданих доказів у сукупності. У тому числі з урахуванням інформації, яка міститься у документах, виданих органами та установами самопроголошених утворень, розташованих на окупованих територіях (Постанови ВС у справі № 220/1582/20 від 12 травня 2021 року; № 759/531/21 від 07 вересня 2022 року)

Посилання заявника на «Намібійський виняток» не дає підстави для висновку, що факт смерті може підтверджуватись лише документами, виданими органами на непідконтрольній території, заявник зобов'язаний надати також інші докази (Постанова ВС у справі № 707/1607/16-ц від 20 грудня 2018 року)

Встановлення факту родинних стосунків з метою отримання грошової компенсації у зв'язку зі смертю військовослужбовця

Спір, пов'язаний з доведенням наявності підстав для підтвердження за нею певного соціально-правового статусу щодо призначення та виплати одноразової грошової допомоги сім'ї військовослужбовця, не пов'язаного з будь-якими цивільними правами та обов'язками заявниці, її виникненням, існуванням чи припиненням. Отже, за предметом та можливими правовими наслідками цей спір існує у сфері публічно-правових відносин, а отже, не підлягає вирішенню в порядку цивільного судочинства.

Постанови ВС у справі № 290/289/22 від 12 березня 2023 року; від 17 травня 2023 року в справі № 343/1548/22

Верховний
Суд

Дякую за увагу!